

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА СТРУКТУРНО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕТАФОРИ В МОВОТВОРЧОСТІ ЛЮКО ДАШВАР

Анотація. Статтю присвячено дослідженню лексико-семантичних та структурно-граматичних типів метафори в мовосвіті Люко Дашвар. Виявлено та схарактеризовано продуктивні типи метафоричного перенесення: зооморфну, фітоморфну, артефактну, міфоморфну метафору та метафору-синестезію. Описано компонентний склад метафор та його граматичне наповнення.

Художній текст – особлива, часом специфічна художня дійсність. Поєднуючись із дискурсами автора й читача, утворюється новий тип дискурсу – художній, який віддзеркалює прагнення пошуку нових принципів організації тексту з використанням оригінальних засобів мови.

Зооморфна метафора ґрунтується на перенесенні рис представників тваринного світу на людину. Метафори, в основі яких лежить зіставлення тварини й людини, вживають на позначення реалій світу фауни. Вони характеризуються системою асоціацій, пов'язаних із певною твариною. Сутність фітоморфної метафори полягає в перенесенні ознак, процесуальних характеристик рослинного світу на людину. Метафори з рослинною семантикою дають змогу передати особливе бачення світу, що реалізується в художньому тексті, властиве авторові та його персонажеві і характеризує їх. В основі міфоморфної метафори лежить перенесення ознак міфічних образів на людину. Вторинні номінації цього типу вживаються переважно для зображення небажаних і негативних явищ. Метафора-синестезія ґрунтується на природно-біологічних властивостях людини одночасно переживати враження, одержані від органів чуття.

Мовотворчість авторки характеризується різними структурно-граматичними типами метафоричної номінації. Так, однокомпонентна метафора – це насамперед метафора-номінація, утворена шляхом метафоризації іменників різних лексико-семантичних класів. Двокомпонентна метафора представлена такими моделями: іменник + прикметник, прикметник + іменник.

У мовосвіті Люко Дашвар метафора має яскравий стилістичний потенціал та виконує емоційно-оцінну функцію, надає колориту зображуваним явищам.

Ключові слова: вторинна номінація, метафора, метафоричне перенесення, структура метафори, сучасна українська проза.

Постановка проблеми. Поповнення українського художнього дискурсу початку XXI ст. новими творами зумовлює збільшення вторинних номінацій та їхніх структурно-семантичних типів у словниковому складі української мови початку XXI ст. та потребує всеохопного дослідження. Зацікавлення вивченням вторинних номінацій у мовотворчості сучасних прозаїків початку XXI ст. дедалі зростає. Вторинні найменування стають все більше вживаними через прагнення сучасних авторів зробити художній світ своїх творів експресивнішим, колоритнішим. Вивчення механізму вторинної номінації пов'язане з потребою комплексного дослідження змісту цього явища в усіх його мовних виявах, зокрема та метафори як її різновиду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У художньому дискурсі вивчення лексико-семантичних, структурно-граматичних, стилістичних особливостей метафори зреалізовано в працях О. Акастьолової, Н. Арутюнової, О. Балабан, Н. Бойко, Г. Воробйової, А. Гаврилюк, Х. Дацишин, Л. Дмитришин, Т. Єщенко, М. Жиліної, О. Лазер-Паньків, Л. Марчук, Л. Скалозуб. Однак ці студії не вичерпують можливостей дослідження всього потенціалу використовуваних у художніх творах вторинних номінацій, що стають дедалі вживанішими через прагнення сучасних авторів до експресивізації свого мововикладу.

Метою статті є дослідження лексико-семантичних та структурно-граматичних особливостей метафоричних номінацій у мовотворчі Люко Дашвар як однієї з найяскравіших авторок сучасного постмодерністського дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Метафора – один із засобів вторинної номінації, суть якої полягає в уживанні слова, що позначає певний предмет, явище, дію чи ознаку для номінації іншого предмета на основі подібності, яка впливає з їхнього порівняння, зіставлення за асоціацією [1, с. 177]. На думку Х. Ортега-і-Гассета, метафора потрібна нам не тільки для того, щоб завдяки отриманому найменуванню зробити нашу думку доступною для інших людей; вона необхідна нам самим для того, щоб об'єкт став доступнішим для нашої думки. Метафора – це не тільки засіб вираження, вона постає важливим знаряддя мислення [2, с. 71].

У мовосвіті Люко Дашвар виокремлюємо такі найпродуктивніші типи метафоричного перенесення:

Зооморфна метафора. Зооморфна метафора ґрунтується на перенесенні рис представників тваринного світу на людину. О. В. Лазер-Паньків підкреслює, що зооморфна метафора залежить від ролі, яку представники тваринного світу відіграють у житті людини. Мовознавець наголошує на тому, що досить часто характер і змістова спрямованість емотивних асоціацій визначаються не властивостями тварини, а стереотипними уявленнями про неї [3, с. 392].

Вони поймають зовнішній вигляд, характер, особливості поведінки людини та містять назви тварин та птахів. Пор.: *Горила тренованим рухом викрутив механіку руку, бійці тої ж миті притисли його до землі* [4, с. 168] – ідеться про кремезного чоловіка. *Орися доньчину руку відпустила, стала над нею. – Ну що мені з тобою робити, **теля вперте**?* [5, с. 21] – метафора *теля вперте* вживається на позначення впертої людини. *Журавель кивнув, простягнув механіку візитку, мовляв, зідзвонимось* [6, с. 89]. Орнітонім *журавель* називає високого чоловіка.

Зоометафори у мовотворчості Люко Дашвар також називають процесуальні характеристики і мають негативне оцінне навантаження. Негативні сексуальні характеристики людини пов'язані з метафорою *злігатися*. Пор.: *...ти оце з ним без*

любові *злигалася?* – тільки запитала Маруся [5, с. 145]. Авторка називає жінку, яка мала інтимні стосунки з чоловіком без кохання, порівнюючи її з твариною, статевий потяг якої ґрунтується лише на інстинкті.

Фітоморфна метафора. Сутність фітоморфної метафори полягає в перенесенні ознак, процесуальних характеристик рослинного світу на людину. Т. Єщенко підкреслює, що з її допомогою відбувається створення неповторності й естетичної вартості авторської картини світу [7]. Метафоричні образи з рослинною семантикою дають змогу передати особливе бачення світу, що реалізується в художньому тексті, властиве авторові та його персонажам і характеризує їх.

У мовотворчості Люко Дашвар фітометафори – яскравий засіб увиразнення мовотворчості письменниці та здебільшого вказують на професійні та соціальні характеристики персонажів. Пор.: *Для всіх – Сергій Федорович, крутий перець, для мене – Джай...* [8, с. 116] – ідеться про матеріально забезпеченого чоловіка. Для зображення певної риси характеру художнього персонажа, особливо його зовнішності, авторка уподібнює своїх героїв до рослини за подібністю до його ознак. Пор.: *Глянула збоку – кульбаба зів'яла, а не чоловік* [9, с. 79 – 80] – ідеться про виснаженого чоловіка. Метафоричне перенесення частини рослини здійснюється на різні частини тіла людини. Пор.: *Розігнувся та як трісне чужого по маківці! Той звалився й не писнув* [10, с. 160] – ідеться про голову. Фітоморфна метафора також вживається на позначення процесуальних характеристик та називає стадії життя художнього персонажа, його емоційного стану. Пор.: *Вона розцвіла, налилась соком, перестала на всіх шипіти, ображатися на чоловіків* [11, с. 127].

З точки зору семантичного наповнення цікавою є фітоморфна метафора, у якій особливості життєдіяльності рослини переносяться сферу функціонування героїв художніх творів. Пор.: *До тьми Саню повернув голос, що шелестів, мов очерет: – Скажіть що-небудь* [9, с. 45]; – *І без тебе, Марковичу, знаємо! Годі нам тут голки у мізки встромляти! Оце рипиш...* [9, с. 103]. В основі цих метафор лежить перенесення звукових характеристик життєдіяльності рослини на людину.

Артефактна метафора. Її сутність ґрунтується на перенесенні якостей людини на навколишній світ. Авторка «оживлює» предмети побутового вжитку, які вказують на вік, поведінку, фізичні характеристики, внутрішні якості людини, частини тіла тощо. Пор.: – *Слухаємо уважно, – почув голос **свічки*** [6, с. 193] – ідеться про худорлявого чоловіка. – *Івасюню! – брикнулась Тата. – Що? – Відсунь **лижі*** [4, с. 290] – ідеться про ноги. – *Ти ото свого **гачка**, – у ніс Тетянчин тицьнув, – не суй куди не треба!* [5, с. 192] – ідеться про ніс.

Надає колориту художній творчості авторки й артефактна метафора, що відображає технічну сферу життєдіяльності художніх персонажів. Вона характеризує особливості поведінки, рис характеру, зовнішності. Пор.: *Сунув до апартаментів – **криголам*** [8, с. 161] – ідеться про міцного, сильного чоловіка. – *Тебе як звати? – Тата – буркнула вона. – Ната, чи що? – В'їжджаєш, **пентіум**? – зиркнула...* [6, с. 294] – метафора *пентіум* називає молодого хлопця.

Міфоморфна метафора. В основі міфоморфної метафори лежить перенесення ознак міфічних образів на людину. Метафори цієї групи вживаються для називання небажаний явищ. Пор.: *Тхори відбивалися від тендітної **фурії** з довгими чорними косами* [9, с. 56]; *Навіщо ти привела в наш дім цю **потвору**?* [9, с. 69]. Метафори *фурія*, *потвора* виражають негативну модальність, сприяють негативному емоційно-експресивному забарвленню контексту.

Метафора-синестезія. Метафора-синестезія ґрунтується на природно-біологічних властивостях людини одночасно переживати враження, одержані від органів чуття. Т. А. Єщенко підкреслює, що під час синестезії до семантичних інновацій залучаються зорові, слухові, одоративні, смакові, тактильні образи, унаслідок чого виникає інтерференція різних видів сприймання довкілля, що створює у свідомості реципієнта-читача віртуальну ситуацію «реалізму» багатьох «реальностей» [7].

Метафори цієї групи характеризують емоційний стан художніх персонажів. Пор.: *Катерина влізла в дешеву китайську курточку, розцяцьковану штучним хутром, **розпромінилася*** [9, с. 9]. Метафора розпромінитися вживається авторкою на позначення стану радості, вдоволення.

Трапляються метафоричні найменування, в основі яких лежить перенесення обставин, подій, що викликають різні емоційні стани – щастя, горе, страждання. Пор.: – *Біжи додому, **любово** моя...* [9, с. 46].

Особливого колориту та яскравості мовотворчості Люко Дашвар надають метафори, що ґрунтуються на перенесенні пори року на емоційний стан персонажів. Пор.: – *Люди кажуть, дівчина та... що хату в мене купила... гола по хаті ходить. – Брежуть, – відказала Уляна-зима* [8, с. 90]. Метафорична номінація зима називає жінку, яка не вірить у брехню. Авторка порівнює її із зимою, порою року, що має холодний клімат і найнижчу температуру повітря. Саме «холодність» асоціюється із неприйняттям неправдивої інформації.

Цікавими є випадки уживання ландшафтної метафори. Вона моделює поведінку, емоційний стан зображуваних художніх героїв за подібністю до певної місцевості. Пор.: *Полкан – вулкан. Сіно – до біса. На Петра звіром...* [8, с. 90] – ідеться про вкрай розлюченого художнього героя. Так, виверження – найбільш небезпечна сила вулкана, що становить неабияку небезпеку для будь-яких форм життя. Авторка переносить на чоловіка процесуальні особливості динаміки вулкана. Подібно до того, як вулкан вивергається під тиском газів, так і людина під впливом певних негативних життєвих обставин чи подій «видобуває» із себе негативні емоції, що становить небезпеку для людей, які навколо неї.

Художнє мовлення Люко Дашвар характеризується різними структурно-граматичними типами метафоричної номінації. Спираючись на лексико-семантичні групи метафоричних перенесень, можна стверджувати, що визначальна роль у процесі метафоризації в мовотворчості авторки належить іменникові. Найпродуктивнішою є однокомпонентна метафора, виражена іменником. Л. Скалозуб підкреслює, що в іменниковій метафорі реалізуються широкі можливості художнього зображення дійсності, адже, змінюючи своє значення, іменник змінює і функцію називання, набуваючи функції характеристики, якісної оцінки іншого слова [12].

Однокомпонентна іменникова метафора в художніх творах Люко Дашвар охоплює назви тварин, птахів, комах, плазунів, предметів, неживої природи,

кондитерських виробів, рослин, хвороб. Однокомпонентна метафора – це насамперед метафора-номінація. Пор.: *Горила* тренованим рухом викрутив механіку руку, бійці тої ж миті притисли його до землі [6, с. 168]; – *Маню, ну ти байбачиха!* [8, с. 271]; *Журавель* кивнув, простягнув механіку візитівку... [6, с. 89]; – *От змія...* – розлютилася *Тетянка* [9, с. 164]; – *Після жнив не оженишся з горбоносою, шию скручу.* – *За що? – За те, що слова не дотримав. Нам таких цвіркунів не треба!* [5, с. 81]; *Полкан – вулкан. На Петра звіром...* [8, с. 9]; *Горох хапає одяг, суне до дверей* [8, с. 35]; – *Ти, холера, можеш собі хоч опудалом прикидатися* [9, с. 89]; – *Ах, ти ж короста!* – обурився мент [10, с. 9]; *Паска* вказала на найближчу лаву на оглядовому майданчику [5, с. 193].

Динаміку художньої дійсності передає дієслівна метафора. Т. Марчук наголошує на тому, що дієслово в поєднанні з іменником сприяє розгортанню понять і образів [13, с. 172]. Дієслова позначають різноманітні види значень: власне дії, процеси, стани, відношення та ін. Але переважними для дієслова є категорії дії і процесу, динамічні ознаки як характерна особливість лексичної семантики дієслів [14, с. 168]. Пор.: – *А що робити? Наштампував мені дівок, ще й питаєш?! – вишкірилася* [5, с. 157]; – *А ти мене не лякай! Я не лякливий, – чужий сичить* [10, с. 159].

Продуктивними моделями двокомпонентної метафоричної номінації є: іменник + прикметник, прикметник + іменник. Модель *іменник + прикметник* передає негативне ставлення, створює негативну портретну характеристику художніх персонажів, пор.: *Розлютилася Дорошиха. Ах ти ж, свиня безрідна! Шляхтянка родовита тобі молодість віддала!* [9, с. 12]. Модель *прикметник + іменник* посилює експресивність художніх текстів, адже прикметники, що входять до її складу, є засобом підсилення, увиразнення зображуваних ознак. Пор.: *Зі мною дівчина з Полтави жила – Алка. Сіра миша! От подивитися нема на що* [5, с. 116]. Граматично основними в обох моделях є іменники, прикметники – семантично навантажені та різнопланово характеризують персонажів.

У мовосвіті Люко Дашвар метафора має яскравий стилістичний потенціал та виконує емоційно-оцінну функцію, адже тварина є носієм різнотипних людських

рис. Пор.: *Горила* тренованим рухом викрутив механіку руку, бійці тої ж миті притисли його до землі [5, с. 168] – ідеться про сильного чоловіка. *Орися* доньчину руку відпустила, стала над нею. – Ну що мені з тобою робити, *теля* *вперте*? [5, с. 21] – ідеться про вперту людину. – *Придушу малу гадюку!* – *заверещав* [9, с. 255] – ідеться про підступну людину. *Я не ночувала вдома. Я спала в одному ліжку з цією неохайною, некрасивою рудою жабкою...* [4, с. 185] – ідеться про некрасиву жінку. За допомогою використаних метафор художньому персонажу надаються певні ознаки, що переважно завжди мають оцінний смисл, адже перенесення на людину ознак тварин має на увазі наявність оцінних конотацій.

Колориту художній творам авторки надає вживання артефактної метафори. Вона лежить в основі формування негативних суб'єктивно-модальних смислів. Емоційно-оцінного відтінку набувають перенесені на людину ознаки предметів побуту. Пор.: – *Е-е-е, мені у свою жінку встромити ніколи, – Федір відказує. – А щоб у те худе коромисло...* [8, с. 178] – ідеться про худу жінку високого зросту. – *Як у ліжку, маю на увазі. Все добре? – Пипоть вам на язик, якщо таке питаєте, – чомусь спала на думку давня приповідка. Та бочечку годі було зупинити: – Краще б їм той пипоть на язиках наріс...* [8, с. 178] – метафора позначає жінку із зайвою вагою. На позначення особливостей поведінки сучасні письменники використовують метафоричну номінацію *дзига*, пор.: *Та руда дзига увесь день по Рокитному носить...* [5, с. 153] – ідеться про прудку дівчину.

Висновки. Метафора – яскравий засіб вторинної номінації, який створює неповторний колорит мовосвіту Люко Дашвар. Джерелами творення метафори в художніх текстах авторки є переосмислені назви тварин, рослин, птахів, предметів побуту, міфічних істот, відчуттів, Метафоризація відбувається за зовнішніми, внутрішніми ознаками чи функціональною подібністю. З-поміж структурно-граматичних типів найпродуктивнішою є однокомпонентна метафора, виражена іменником, рідше – дієсловом. Двокомпонентна метафора виражена моделями іменник + прикметник, прикметник + іменник, у яких прикметник виконує характеризувальну функцію. Метафора як перенесення ознак, властивостей,

характеристик з об'єкта позначення на інший з характеризувальною, емоційно-оцінною метою – явище структурно й семантично багатоманітне. Дослідження особливостей функціонування метафори в мовотворчості Люко Дашвар відкриває перспективи розгортання дослідження на матеріалі інших різножанрових творів українських письменників-постмодерністів.

Література:

1. Терханова О. В. Вторинна номінація як художній прийом у газетно-журнальній публіцистиці. Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство. 2015. Т. 23. Вип. 21(3). С. 174 – 180.
2. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры. Теория метафоры : сборник / пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. Москва : Прогресс, 1990. С. 68 – 81.
3. Лазер-Паньків О. В. Особливості давньогрецької зооморфної метафори на позначення рис характеру людини. Мовні і концептуальні картини світу. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2012. С. 391 – 398.
4. Дашвар Люко. Мати все : роман. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 336 с.
5. Дашвар Люко. Молоко з кров'ю : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. 288 с.
6. Дашвар Люко. Биті є. Макар. Книга 1 : роман. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. 288 с.
7. Єщенко Т. А. Семантико-стилістичні типи метафор: теоретичний аспект. URL: <http://ea.donntu.org:8080/handle/123456789/17003> (дата звернення: 20.10.2021).
8. Дашвар Люко. На запах м'яса : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 386 с.
9. Дашвар Люко. Село не люди : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2007. 270 с.
10. Дашвар Люко. Покров : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 384 с.
11. Дашвар Люко. #Галябезголови : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 400 с.

12. Скалозуб Л. Г. Структурні типи метафор Михайла Стельмаха. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/1384> (дата звернення: 20.10.2021).
13. Марчук Л. М. Дієслівна метафора як ядро концепту «місто» в антології «Дванадцятка». Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. Кам'янець-Подільський, 2014. Вип. 37. С. 171 – 175.
14. Дацишин Х. П. Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.08 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2005. 208 с.

Prybluda L. Lexico-semantic and structural-grammatical features of metaphors in lyuko dashvar's language

Abstract. The article is devoted to the study of lexical-semantic and structural-grammatical types of metaphor in the linguistic world of Luko Dashvar. Productive types of metaphorical transference have been identified and characterized: zoomorphic, phytomorphic, artifact, mythomorphic metaphor and metaphor-synesthesia. The component composition of metaphors and its grammatical content are described. Its stylistic content is characterized.

Artistic text is a special, sometimes specific artistic reality. Combining with the discourses of the author and the reader, a new type of discourse is formed - artistic, which reflects the desire to find new principles of text organization using original means of language. Its stylistic content is characterized.

The zoomorphic metaphor is based on the transfer of the features of the representatives of the animal world to man. Metaphors, which are based on the comparison of animal and human, are used to denote the realities of the fauna. They are characterized by a system of associations associated with a particular animal. The essence of the phytomorphic metaphor is to transfer the features, procedural characteristics of the plant world to man. Metaphors with plant semantics make it possible to convey a special vision of the world, which is realized in the literary text, inherent in the author and his

character and characterizes them. The basis of the mythomorphic metaphor is the transfer of signs of mythical images to man. Secondary nominations of this type are used mainly to depict undesirable and negative phenomena. Metaphor-synesthesia is based on the natural and biological properties of man to simultaneously experience the impressions received from the senses.

The author's language creation is characterized by different structural and grammatical types of metaphorical nomination. Thus, a one-component metaphor is first of all a metaphor-nomination formed by metaphORIZATION of nouns of different lexical-semantic classes. The two-component metaphor is represented by the following models: noun + adjective, adjective + noun, applied metaphor.

In the language world, Luko Dashvar's metaphor has a bright stylistic potential and performs an emotional and evaluative function, giving color to the depicted phenomena.

Key words: secondary nomination, metaphor, metaphorical transfer, structure of metaphor, modern Ukrainian prose.